

ԱՐԶԱԳԱՆԵՐ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

Հրատարակում է Կրթաբարձր, ուրբաթ և կիրակի օրերը:
Տարեկան գինն է 10 ռուբլի, կես տարեկանը 6 ռուբլի, 3 ամսեկանը 3 ռ. և մի ամսեկանը 1 ռ.:
Ընդունվելի համարը 7 կոպեկ:
Բաժանորդագրությունը ընդունվում է խմբագրատանը և Կենդանական գրադատարանում:
Հասցեն՝ Тифлисъ, Редакция „Ардаганыкъ“.
կամ՝ Tiflis, Rédaction „Ardzaganag“.

Խմբագրությունը բաց է ամեն օր 10—1 ժամ
(բացի կիրակի և տոն օրերից):
Ցայտարարությունը ընդունվում է ամեն լեզուով:
Ցայտարարությունների համար վճարում են իւրա-
բանիչը բառին 2 կոպեկ:

ԿՈՂՎԱՍԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԱԿԱՆ Պ. ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԻ
Թույլտվությունը առաջիկայ սեպտեմբերի 1-ից բացվում է Թիֆլի-
զում մասնաւոր գիշերօթիկ դպրոց III կարգի
Յ. ԲԱՐԻՈՒԴԱՐԵԱՆՅԻ
Ուսումնարանը լինելու է Նիկոլայեվսկի փողոցում Զավրեբկի № 23
(114) (1—1)

ԲՈՂԱՎԱՍԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԱԿԱՆ

«Սրձագանքի» հեռագիր:
Մոնիթորական տրամաբանու-
թյունը («Revue d'orient et de Hongrie»-ի առիթով):

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՄԵՐԵՐԿԱՌԵՐՈՐԻ. — Այսօր
տի հայերի գաղթելը, Կարսից, Ա-
խալցիայից, Զուլուից հոգաբարձու-
թեան հետագիւրը, Ռուսական առե-
տի գրութիւնը Պարսկաստանում, Ռուս-
գերմանական միջոցաւն պատերազմի հե-
տեան հետագիւրը, Նախկին խորհրդի Մոս-
կովայից, հայկական թատրոնը, Վրաց մի-
նոր հրատարակութիւնը, Նոր-Նախիջևանի
քահանայների կեանքից, Զուլուիցի ճա-
նապարհակալի հաղորդակցութիւնը, Պաշ-
տոնական տեղեկութիւնները խօսքերի
մասին:

ՖԵԼԻՏՈՆ. — Տ. Տ. Մկրտիչ կաթողի-
կոս ամենայն Հայոց, Յաղթող Բարոյէկը:
ՔՈՂԱՎԱՍԵԱՆ
ՀԱՅԿԱՆԻՍԵՐ
ՏԵՄԵՐԵՐԿԱՌԻ
ՅԵՏՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

«ՔՈՂԱՎԱՍԵԱՆ» ՀԱՅԿԱՆԻՍԵՐ

ՎԻԵՆՆԱ 6-ին օգոստոս, 2 ժ. երեկ.
Նորին Վեհափառութիւնն այսօր
մեկնեց Յուդպէից: Այսօր մեծ պատ-
արարութիւններ են տեսնուել Հայոց
կաթողիկոսին դիմարկելու:

ՖԵԼԻՏՈՆ

Տ. Տ. ՄԿՐՏԻՉ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՄԵՐ-
ՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Այդ սեպտեմբր ամսերից, Մասիս,
պարզելի ճակատող, վեհ
Թող շողողայ արեւում ալեգոր, վեհ
Կաթողիկոս, երբ մի ջահ լու-
սաւոր,
Տարածէ իւր շողերը շուրջ վաղերը հե-
ռաւոր:

Թող աւետէ Հայերին, որ տրամու-
թեան օւ բողը
Վերաբերեց Հայ աշխարհից բարեկամ
Ստեղծողը,
Պարգևելով որբացած Հայ ազգին մի բա-
րի Հայոց,
Որին ամենքն են սիրում—մանուկ և ծեր,
կին և աղբ:

Որի կրճուած գարկում է մի անկեղծ
սիրտ Հայկական,
Որի համար հայութիւնն զապաւոր է
Նուիրական,
Ազգի սէրն է Նրա համար միակ բարիքն
ըզային,
Դորս համար և ստացիլ՝ Հայրենիք անուն
պանծային:

Իբր ջերմեւանդ պաշտօնեայ կեղեկե-
ւոյն Միաճին,
Սրբաբոն կենցաղով նախնի սուրբ Հայոց
աթաւնի,
Նա Իւր լեզուով պերճախօս և Իւր գրով
բեղմնաւոր
Միշտ քարոզել է բարին, երջանկութիւնն
երկնաւոր:

ՄՈՆԻՏՈՐԱՆԵՐ ՏԵՄԵՐԵՐԿԱՌԵՐՈՐԻ

(«Revue d'orient et de Hongrie»-ի
առիթով)

Երեւի շատ սակաւներն է յայտ-
նի, որ Հունգարիայի մայրաքաղա-
քում, Բուդապէսում, մի շարքա
թերթ է յայտնուում «Revue d'ori-
ent» անունով և Ֆրանսիայէն լի-
զուում:

Այդ թերթը թէպէտ Հազիւ 8
տարեկան է, բայց բաւական միջին
պատմութիւն ունի: Եթէ Հազիւ լի-
նէր նոր ժամանակի «Revue»-ի
պատմութիւնը գրելը, անշուշտ
այս թերթի էջերը առատ նիւթ
կը մատակարարէին մեր դարու այս
նոր տեսակ կենդանիների բնաւոր-
ութեան որոշման համար:

Այս թերթի պրոպագանդային գր-
ուելի չէ, որքան մտքի պղծում:
Մեզ նման մատաղ, զարգացման ա-
տիճանի վրայ գտնուող ազգերի Հա-
մար շատ ալ անմատչելի խնդիրնե-
րից մէկն էլ մտքի պղծման խնդիրն
է: «Մտքի պղծում», որի հետեւան-
քըն է հիստորի անաւարտութիւնը
կամ պոստիւմութիւնը, մեր քաղա-
քակալ ժամանակում մեծամեծ
քայլեր է արել դէպի լաւաշարժմու-
թիւնը:

Կան մի շարք բախտախնդիրներ,
որոնք իրենց անձը, միտքն ու դը-
րիշը վարձու են տալիս իւրաքանչիւր
վճարողին: Այս բնական հետեւանք

Լսեց երկինքն Հայ ազգի աղերսները
ջերմեւանդ,
Յանձնեց Սորա խնամքին Լուսաւորի
սուրբ աւանդ,
Յենակետը հայութեան—կըմիտանի ա-
թաւոր,
Որ անսասան պահէ Տէր, մինչև կըրքին
գայ օրը:

Աստուածներն չափաւոր, Դու մեր
Հայրիկ անձկալի,
Նորմալացրու որբացող Քո տեսութեան
ցակալի,
Կաթողիկոս Եմենայն Հայոց Տէր Տէր
Մկրտիչ,
Ողջ և առողջ հասցնէ Քեզ սուրբ Գրքիդ
Փրկիչ:

Եկ, Եկ, Հայրիկ պաշտելի, Քեզ սպա-
ւում ենք անձամբեր,
Քրիստոսապաշտ վաղերի օրհնութիւնը
հետդ բեր:
Եկ, վեհ Հայրիկ, տալիս ենք Քեզ մեր
ողջոյն սիրապաշտ
Եւ ովանայ կանչելով Քեզ կ'ընդունենք
գրկաբաց:

Դ. ԲԱՐԻՈՒԴԱՐԵԱՆՅԱՆ

ՅԱՂԹՈՂ ԲԱՐՏԵԿԸ
(Հէնրիկ Սէնկեւիտս)

(Հարուստութիւն և վերջ):

Մազգան լիբաւի ուրիշ տատնակ
կինարմատ արժէր: Նա իւր Բարոյէ-
կին խիստ էր պահում, բայց նրա
հետ կապուած էր սերտ սիրով: Բար-
կութեան վարկեանքն, ինչպէս օրի-

է շահագործութեան զարգացման:
Ինչու համար միտքը պէտք է ան-
վաճառելի մնայ, մանաւանդ որ այդ
մի անհատում ապրանք է:
Մարմնի վաճառումը շատ հին է,
գրեթէ անքնն հին, որքան մար-
դուս պատմութիւնը, իսկ մտքի վա-
ճառումը եթէ ոչ բոլորովին, գոնէ
մասամբ մեր դարու արգասիք է:
Ինչպէս մարմնի նոյնպէս և հոգու
վաճառողները նոյն անուանարկու-
թեան դրոշմն են կրում, թէպէտ
վերջինս աւելի ծանրակշիւ յանցանք
է:

Դիմանք խնդիրն:
Մտմուր պատմութեան էջերում
նոր չեն երևում գրչափաճառները:
Ամբողջ դասակարգի և հաստատու-
թիւնների կան, որոնց նպատակն է
գրեթէ թանգ ծախել: Այս առեւտու-
րը վճարում է երբեմն պատիւնե-
րով, երբեմն ապահով պաշտօններով
և յաճախագոյն ևս դրամով:

Մեղանք շատերը լիշոււմ են այն
չնքն պաշտօնը, որ տեղի ունէր թիֆ-
լիզի թերթերում «Ֆուռուս դ'օրիւն»
անունով: Թերթին օժանդակելու
համար, այն ժամանակ դեռ ևս նոր
էր մեզ համար եւրոպական հրապա-
րակագրութեան պաշտպանութիւնը,
ուստի և սխալմունքը հնչում:

Հունգարիայի մայրաքաղաքում Հը-
րատարակուող «Revue d'orient» լը-
րագրի խմբագիրն է Սրման Սաղա-
րի անունով Հունգարացին:

Այս թերթը գրաւում էր սովոր-
աբար Բալկանեան երկրներով և Յու-
նաստանով, երբեմն էլ Տաճկաստա-
նով: Մենք լիշոււմ ենք որ Կ. Պոլ-
սից թղթակցութիւններ էին տալ-
վում այդ թերթում մի Հայի ստո-
րագրութիւնով: Այդ թղթակցութիւն-
ները երբեք նպատակաւ չէին կարող
համարուել տաճկաց կառավարու-
թեան:

Ինչքան մեծ եղաւ սակայն մեր
զարմանքը, երբ կարդացինք դրա №
29 և 30, որոնց մէջ քաղաւածօրէն

նախ այն յայտնի դիշերը դուքանում,
նա ասում էր մարդու երեսին, թէ
լիմար է, բայց նրա լեռնիցը միշտ
այսպէս էր խոսում: Եթ մարդուկը
լիմար է ձեւանում միայն, բայց նա
խորամանկ է: Իսկ Բարոյէկն այն-
քան խորամանկ էր, ինչքան իւր
ձին, և առանց Մազգանի ոչ միայն
չէր կարող իւր տունը կառավարել,
այլև առհասարակ ոչ մի բանի պէտք
չէր: Այժմ, երբ ամենայն ինչ արդէն
կնոջ վրայ էր, երբ նա սկսել էր
վազմել, խնդրել, աղաչել, աշխա-
տել, ուստի և ձեռք բերեց այն,
ինչ որ կարելու էր: Իւր մարդու
հետ բանտի հիւանդանոցում տնակ-
ցելուց մի շաբաթ լիմար նա կրկին
վազմել իւր Բարոյէկի մօտ, շունչը
կտրուած, փայլող ու երջանիկ դէմ-
քով:

Ինչպէս ես, Բարոյէկ, գո՛հ ես,
— ուրախ գոչեց նա: — Դիմանք, Պանը
վերադարձել է: Ամենայնից էլ լի-
հական թաղաւորութեան մէջ. իսկ
երկրասարդ տիրուհին թարմ է ինչ-
պէս միղդ. եթէ իմանա թէ ինչ-
պէս հարստութիւն է ստացել նա
կնոջ հետ, ալ, ալ...
Պարզեւնօրով տէրը լիբաւի ա-
մուսնացել էր, իւր հարսի հետ եկել
էր տուն և լիբաւի օժիւտ էր տուել
«շատ հարուստ լինել»:

— Իհ, ինչ անեց որ, Հարցրեց
Բարոյէկը:

— Լիբաւ, լիմար, — պատասխանեց
Մազգան: — Ո՛հ, շունչը կտրուեց,
Տէր Աստուած... Ես գնացի տիրու-

տեղ էին գտել այն ներշնչուած
ներդրողները առ վեհ, սուրբանի
կառավարութիւնը, որ հրատարակե-
ցին տաճկական Սաֆա և Թաֆէթ թեր-
թերը:

Աւելի մեծ եղաւ մեր զարմանքը,
երբ կարդացինք № 29-ի առաջնոր-
դող յօդուածը, որ ստորագրել է ոմ
Անդրէ Լըվալ:

Կարդալով Սաֆա և Թաֆէթ յօ-
դուածները մենք չզարմացանք, ո-
րովհետեւ տրամաբանական օրէնքնե-
րը Արիտոսէլը մոնիթորների համար
չէ գտել, իսկ կարդալով Անդրէ Լը-
վալ Ֆրանսիական անուանական ծած-
կուող յօդուածը, լակամայից ստիպուե-
ցանք նոր Հունգարիայում Հին ման-
դոլների դրուութիւնն ունենալուն հա-
ւատալ:

Հունգարիայում մենք ցարդ Տաճ-
կաստանի մի երկրպագուին էինք ճա-
նաչում, դա էր Վարդէլի գերմանա-
կան Հրեան, որ երբեւ Սեւեղը մօ-
տիկուց ճանաչող և արեւելեան գոր-
ծերին հմուտ լայտն էր եւրոպային
և որին եւրոպացիք միշտ Հանդէս
էին հանում ընդդէմ Ռուսաց քա-
ղաքականութեան, որովհետեւ քա-
րէլին լայտն է իւր ռուսաստեցու-
թեանը:

Վարդէլին ահա մի Հնգադեան է
որ տաճկական երկրի բարեկամ է
դարձել և իւր գրելը՝ առանց ամօթի
ուղղում է կեղեքուածների ընդդէմ:
Այս կերպարանափոխութիւնը տեղի
ունեցաւ այն օրոտանից, երբ Սլըվի
պալատում ընդունուեց Պէշտի Հրեան
և պատիւներով մեծարուեց: Երեւի
Վարդէլի դափնեքը հանգիստ չը
տուին նրա Հայրենակից Սաղաւրի
եղբայրներին ու պ. Լըվալին: Այս
վերջինս մի քաջամարտիկ պաշտպան
է Հանդիսանում Ռուսիայի իշխանու-
թեան:

Մենք չարգում ենք մտքն և խօս-
քի ազատութիւնը, մենք կամենում
ենք մինչև անգամ ներքողել մոնիթրի

Հուն ողջունելու, նալում եմ, ահա
դուք եկաւ առաջ ինչպէս մի թա-
ղուհի՝ մատաղ, ծաղիկ նման, սիրա-
լի, աչքը լուսի, ծաղիկն այսպէս...
Օհ, ինչ շող է, խնդրեցի ես...
Մազգան սկսեց գոչուցով սրբել
թաց ճակատը և մի րոպէից լիմար
կրկին սկսեց խօսել ընդհատուող
ձայնով:

— Հազա՞ծ էր կապուտ զկատ...
Ողբերն ընկալ, իսկ նա ինձ ձեռ-
քը տուաւ... Ես համբուրեցի, նրա
ձեռքը այնպէս պտտել է, ինչպէս
մի երեխայի... Տիրուհին գեղեցիկ է
ինչպէս արեւի պատկեր, բարի է,
և մեր ցուն էլ Հասկանում է, ես
սկսեցի նրան խնդրել, որ մեզ օգնէ...

Թող յիշատակեմ նրան ողջունելիս
պարգևէ... իսկ նա ասում է. «Ինչ
որ կարող եմ, ասում է, այն էլ
կ'անեմ, իսկ նրա ձայնը այնպէս
քաղցր է, որ երբ խօսում է, լսողի
սիրտը փառաւորվում է: Ես սկսեցի
պատմել նրան թէ ինչպէս ժողո-
ւորը Պարզեւնօրով ինքն է, իսկ
նա ասում է. «Այդ միայն Պարզեւն-
օրով չէ...» Այդտեղ իմ լսաց բըռ-
նեց և տիրուհին էլ սկսեց խոս-
ել:

Այդտեղ վրայ Հասաւ Պանը և
տեսաւ, որ լայն է և սկսեց Համ-
բուրել մէկ նրա աչքերը, մէկ շըր-
թուհեւոր: Պանը նրան հրաւիրել է
Ինչպէս դուք էք, իսկ նա ասում է
իւր մարդուն. «Այն այս կնոջ հա-
մար, ինչ կարող եմ: Իսկ նա աս-
ում է. «Ամենայն բան աշխարհիս
երեսին ինչ դու կը ցանկանաս»: Թող

ազգաւորութիւնը, որով նա օգնու-
թեան է հասնում իւր ասիական եղ-
բայրակիցներին, բայց միայն թէ
այդ անէր նա տրամաբանութեան
օրէնքները ոտքի տակ չը տալով:

Պ. Լըվալը պատերազմ է մղում
անգլիական և ամերիկական ալա-
սերների դէմ և կարծում է, թէ
նրանց բողոքները կը շարժեն միայն
պառաւած աղջկանց և գառամեղ
հասակի պատճառով տղայամիտ դար-
ձած կրօնաւորների սրտերը:

Նա ապացուցանում է, որ Հայերը
երջանիկ են Տաճկաստանում, որով-
հետեւ այնտեղ կան շատ բարձր պաշ-
տօնի տէր Հայեր: Բացի սրանից նա
Սաֆա լրագրից մի վիճակագրու-
թիւն է քաղում, որով բոլոր Հայերի
թիւը Տաճկաստանում ինքնուր
997,369: Այս վիճակագրութիւնը,
որի ինչ աղբիւրից լինելը անյայտ
չէ, ապացուցանում է, որ Փոքր Ա-
սիայի բոլոր վիլայեթներում մաշկե-
ղականները եռապատիկ շատ են
քրիստոնեաներից: Այս վիճակագրու-
թեան վրայ պարոն Լըվալը աւելա-
ցնում է և այն, որ տաճկաց կառա-
վարութեան մեծնայն ճիւղերում
բաժնավէր Հայեր կան, ուստի և
նրանք երջանիկ ու Հաւատարմի
պէտք է լինեն:

Այս ոտիւնից նա մի ալ ոտիւն
է անում: Նա ասում է. «Եթէ Ազա-
րեան և Աշըրեան պատերազմներին
հօտի մէջ կան Հաւատարմի Հայեր,
նրանք պէտք է ազգին իրանց դըր-
սի եղբայրների վրայ, որ նրանք Հան-
գիստ կենան, որովհետեւ իրանք եր-
ջանիկ են»:

Այս դեռ բաւական չէ. պ. Լըվալը
թրքական ոտիւնանութեան պաշ-
տօնային դերն է կատարում, նա
առաջարկում է դատել իրեն դա-
ւաճան Փոքրի Ասիայի Հայ եղբայր-
պոս առաջնորդներին...
Այս և ահա մոնիթրական «Plus ro-
yaliste que le roi» հրապարակա-
գրի իմաստութիւնը:

Ինքը Տիրաւորը օրհնէ նրան՝ իմ
սկեհատիկ տիրուհուն ու նրա երե-
կանին: Պանը անմիջապէս ասում է.
«Թու՛ք շատ լայնատուրէք այն պատ-
ճառով, որ անձնատուրէք էք եղել
գերմանացուն, բայց, ասում է, ես
կ'օգնեմ ձեզ և իւստի կը վճարեմ»:

Բարոյէկ գլուխը քոթեց.
— Զէ որ ինչը Պանը գերմանա-
ցիների ձեռքին է:

— Զմտ բան: Բայց տիրուհին Հա-
րուստ է: Նրանք այժմ Պարզեւնօր-
ովում բոլոր գերմանացիներին կարող
են գնել, ուրեմն Պանը կարող է ա-
նկ, ինչ որ կամենում է: Զուտով,
ասում է Պանը, բնորութիւններ են
լինելու, բայց տեսէք, որ ձերքն
գերմանացիների համար ձայն չտան,
իսկ ես իւստի կը վճարեմ և Բեօզէլ ա-
գին կ'օրհնեմ: Տիրուհին նրան ալ խօս-
քի համար գրեց, իսկ Պանը հա-
րեց յոյժ յոյժ և ասաց, որ կը խօ-
սի բոշիկ հետ և բոշիկը վիւրախ
կը տայ, որ դու այժմ բանտում չես
կարող նստել: Եթէ, ասում է, այժմ
նրան թողնուին չաղանքն, ձմեռը
կը նստի և ժամանակը կը լրացնէ,
իսկ այժմ նա հարկաւոր է աշխա-
տութեան համար: Լսում ես: Երեկ
Պանը քաղաքում էր, իսկ այսօր
բոշիկը գալիս է Պարզեւնօրով, ո-
րովհետեւ Պանը նրան հրաւիրել է
Ինչպէս գերմանացի չէ: Եւ նա ջեզ
համար վիւրախ կը գրէ: Զմեռը
բանտում կը նստես բանաւորի պէս
և ջեզ լայիւր ձրի կերակուր կը
տան, իսկ այժմ դուք կը դատաշ-

ձմարիտ է, որ Տաճկաստանում
կան Հայ մեծ պաշտօնեաներ, սա-
կայն միթէ դրանից հետեւում է, որ
Հայերի վիճակը երջանիկ է: Զմա-
րիտ է, ենթադրեմք, որ Հայերն ոչ թէ
900,000 են, այլ 4 հոգի միայն.
Ինչ է հետեւում, պէտք է՝ արդեօք
նրանք անդորր վիճակ ունենան:
Մենք խօսք չենք գտնում պ. Լը-
վալի վարմունքը բացատրելու. այս-
քանը կ'անենք միայն որ ալլալիսի մի
հունգարացի հրապարակագրի գո-
լութիւնը անպատուութիւն է բերում
Պետէօֆի Հայրենիքին:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՄԵՐԵՐԿԱՌԵՐՈՐԻ

ՈՒՆԱԿԵՐՏԻ ՀԱՅՐԵՐԻ ԳՈՂԹԵԼԸ

ԿՈՂԻ, 29 յուլիսի.
(Թղթակցութիւն «Արմազան»-ի)

Վերջին ամիսներում շարունակ
տիւր լուրեր էին ստացվում Տաճ-
կա-Հայաստանից, գլխաւորապէս Ա-
լաշկերտից: Կոտորած, խաչ, այրել,
ընտանեկան պատու ընտարարումն,
եկեղեցական սրբութեանց անար-
գումն, կայքի լափշտակութիւն,
բռնի կրօնափոխութիւն, ահա թէ
ինչն էին պատմում ականատեսն և
ակալաւորներ մարդիկ: Այս բոլորը
գոչալում էին մի փոթորիկ և ալլա-
կատարուեց շատ կարճ ժամանակա-
միջոցում: Մարդկային թոյլ բնու-
թիւնը անկարող եղաւ դիմաւոր
ըրգական անդթութեանց: Սկսուեց
մի գաղթական հո

Թիւն ձորիկանցը, որ ուսուցչու-
թեամբ է պարագիւնի եղել Ղարա-
քիլիսայում. «Անցնալ» տարի մեղ-
նում տեսակ մը անտ երեւցում խո-
ւրա անուամբ և քրդերէն մեծ
գոհեր տարաւ. լեզուսւ չեմ կա-
րող պատմել թէ մեզ որչափ չար-
չարեց թէ կառավարութիւնը և թէ
քրդերը պատճառ երեւում թէ դեւա-
ւուրների մեղքը համար է, որ
Ստաւաճ բարեկամք է մեզ վրայ,
անպէս որ ստիպուած էինք շատ
անգամ դիմելին տուներնում մեջ
պահելու, մինչև որ գիշերը գաղտ-
նի կը թաղէինք մեր բակում,
Ահա թէ ինչ էր պատմում ցարու-
որդեզդի ոչ ոք չիմանալ: Ասկէ 4
տարի առաջ համեմատաբար մեր
վիճակը փառք էր, ապա էինք,
եղանի ան ժամանակներուն. ան-
ցան անգարձ այն ժամանակները.
այժմ գրուած են մեր մէջ «Համա-
դիէ գնդի զինուորները, որոնք Ա-
յիւր փաշայի թիկադրութեամբ չեն
խնայեր այն բոլոր սարսափները, որ
միայն լեռնաբնակ քրդերին ուղղող
կարող է ծնել: Գեղեցիկ արտ մը
ունէի. անցնալ օրերը քաղցին և բար-
ձիւր սալի վրայ տուն կը բերէի.
մէկ մ'ալ առջևս ելաւ Այիւր փա-
շային ծառաներէն մին սպառաղի-
նուած և հրամայելով ասաց. «Ուս-
սատանի քրդերներն եկած են, հաց
չունեն, աղան հրամայեցի էրնի տա-
նէք ալը ցորենը. «Ճառալ եմ», ըսի
և սալը շտկելով դէպի անոր տունը.
գիմարութիւնս մի գնդավով վախ-
ճան կըստանար. դարդկիէ լետոյ
սալին ալ ձեռքէս դառն. զեռ այս
բոլորը ան տեսներ, եթէ անշուշտ
չտեսները մեր ընտանեկան պա-
տիւր և անարդուած մեր սրբութիւն-
ները. երկար խորհել ետքը լաւ հա-
մարեցեք փառել մեր Ռուսահայ
երազց մէջ, մուրալով ապրել դէթ
մեր պատիւն ու «նամուսը» ճնշուած
ու քրդի ոտաց տակ չտեսներ և
դաղթեցինք: Նախ քան դուռն ել-
նելը դայիմազմբ մեր իւր մտ կան-
չեց և մեր գաղթելու պատճառն ի-
մանալուց լետոյ խնդրեց քանի մը
օր ևս սպասել: Սակայն քանի մը օ-
րէն լետոյ այս պատասխան տա-
ցանք. «Ինչի հրաման է քրդերուն
մայրին չլսելի. եթէ կամիք ազատ
իլնել, ընդունեցէք իսլամի կրօնը»:
Այսի կը ներեն մեզ Ռուսաստանից
եկած քրդերները. որոնց թիւը մինչ
300 տան կը հասնէ. մեր կողմի
քրդերը որդրութիւն էին. այդ
անօրէնները մեզ կը վառեն, աղունց

մէկ մասը վրան էին տուել. մեր
զինդի ըսով, որ մը խոսեցին զեղը
և ստացին. «Զներ, մինչև երբ չը-
ղուս գաք զիւրից, միթէ չընտէք
որ մենք ձեր տները յուսով եկած
ենք: Ստաւաճ մեզ մեր իւրով կը
տապալէին: Սահման անցնելու ժա-
մանակ ոչ պակաս չարքներն և կո-
ղակները, «մեզ հրաման չկալ ձեզի
թող տալու» ըսելով: Այսպէս հա-
տանք հոս, տեսները Ստաւաճ ինչ
սե կը բերէ մեզ վրայ: Այս խոս-
քերը նա պատմում էր լուրջաբան ար-
տասուքով և վառուած սրտի խոր-
քից փայլած «անխելով: Մարք եր-
կրի վրայ հարգաւոր գաւախն ա-
պատան չունի: Ստաւաճ արցունքի
մարդ չէ կարող նախ ալ անարդա-
նեի վրայ. բոկոտն, գլխաբալ, պա-
տառուտած հազուատով և քաղ-
ցած փորով. օրեր են անց կացնում
պարզ երկնամասերի տակ. ճակատա-
գրի անմէ թէ ճաճկաց կառավարու-
թեան տնօրէնութեամբ անմէ նոքա
տոպրակն ունենէին հաց են մուրում.
և նոքա այս դրութիւնից... գոհ են և
երջանիկ: Ինչպէս պիտի ապրեն մեր
երկրի օդին անտուր եղիկները
ձմեռն դառնաշունչ օրերին, միթէ
Ռուս-ճաճկական պատերազմից ին-
տոյ գաղթածների դրութիւնը տոցա
չէ սպասում: Բաց անկ այս, կը նը-
շանակէ սխալուել: Ինչպէս լուր
ենք խնդրամտաց են եղել կառա-
վարութեան Մրէնն իրանց տարու:
Յա՛ւէ Սա՛րէնէն:

ԿՐՈՒՄԻՑԻՆԵՂ շատ տխուր լուրեր են հա-
ղորդում ճաճկահայերի վերաբերմամբ,
որոնք Այաշկիքից գաղթում են ուս-
սաց սահմանները: Ահա մեր թղթաթանցի
նամակը յուլիսի 20-ից. «Նորին Սըր-
բաղութեան, ամենայն հայաց վե-
հափուս Կաթողիկոսի առաջին հոգ-
մտեցի մէկը անկասկած կանխել հայ-
կական նոր գաղթականութիւնը, որ
սկսել է Սյաշկիքից: Արդէն աւելի
քան 150 տուն եկել են: Թշուառ-
ները այնպիսի դրոշմով են ներ-
կայացնում իրանց դրութիւնը, որ
մարդուս մագին են փշաքաղում:
Առաջ խնդրի տուէին Կաթողիկոսի պ-
կառավարացայտերի՝ տեղերի համար,
բայց հաջիկ թէ այդ խնդիրը բա-
ականութիւն տառապ, որովհետեւ
ազատ տեղեր չկան: Այս էլ պէտք
է իմանալ, որ Հէնց որ սոքա տե-
ղեր ստանան, աշակերտը բոլոր 35
գիւղերը գաղթելու են: Սոցալան
գիւղի կրկնուել Բասնիկ դատարկութիւնը
Գաղթականների լետ ուղարկելն էլ

դժուար գործ է. նոցա սարսափն
այնքան մեծ է, ժառանգաբ «Համի-
դիէ» քրդական գործերից, որ մինչև ան-
գամ կրօնափոխութեան դիմելու են»:
* * *
ԱՆՈՒՄՆԱՅԻՑ մեզ գրում են.
«Մեր գաւառի տաճիկները շտապ-
շտապ առանց աջուճակ նախելու ան-
հաւատալի աժան գնով ծախում են
իրանց բոլոր ունեցածը և ահագին
խմբերով գաղթում են ճաճկաստան:
Սխառ որ հայ գիւղացիք չեն կարո-
ղանում գնել նոցա թողած բնագա-
ձակ ու բերրի հողերը, սքանչելի
պատկանքն ու ալ պարագաները»:
* * *

ՀՈՒՄՈՐԻՑ մենք ստացանք հետե-
ւեալ հեռագիրը.
«Ընդունալ հոգևոր դպրոցի հոգաբար-
ձութիւնը խնդրում է հրատարակել ձեր
պատուական լրագրում հետեւեալը.
Կարգներում տպուած նախագահ
Կարապետ Եպիսկոպոսի յայտարարութիւ-
նը հոգևոր դպրոցի ուսուցչաց ուսման
վերաբերութեամբ կարգուած է և հը-
րատարակուած տասնք հոգաբարձուների
գիտութեան և որեւէ մասնակցութեան.
Անգամ հոգաբարձութեան՝ Գրիգոր
Տէր-Միքայէլեանց, Առաքել Բաբախա-
նեան».

Ընդունալ հոգաբարձութիւնը աւե-
լի լաւ դրժարութիւն չէ տեսնում
հեռագրական թիւն համար քան հա-
ղորդել նորա միջոցով աշխարհին այն
գիտութիւնները, որոնք տեղի ունին
հոգաբարձութեան և սրբ. առաջնորդ-
րի մէջ: Գերազանցաւոր Կարապետ ե-
պիսկոպոսը կարող է միեւնոյնով այն
փաստով, որ շուշկից դժգոհ են ե-
ղել իրանց բոլոր առաջնորդները,
միշտ բողբոջ են նոցա դէմ: Յամե-
նայն դէպք անհնար է հոգաբար-
ձութեանը զօհել դպրոցը կրքերին:
* * *

Եւեմտից նախարարութիւնն այս օրե-
րու ուղարկել է Պարսկաստան առանձին
յանձնարարութեանց աստիճանաւոր ծա-
մարարի՝ տեղաւորող Ռուսմասիթիւր
ուսակրան տեսերը դրութիւնը և պայմա-
նները այդ երկրում:
* * *

ՈՐ ուս-գէր մ մ ա ն ա կ ա ն մ ա ը-
ս ա յ ի ն պ ա տ ե ռ ա գ մ ի հ ե տ և ա ը-
ն երը հեղգհեմ յալումում են, թէ
Ռուսաստանում և թէ Գերմանիայում:
Հայահալութիւնները բերքը այս տարի
Ռուսաստանում բուսական է և Հէնց

այդ է պատճառը, որ նոցա զինք շատ
է ընկնում, քանի որ արտադրութիւնը
դատարան է, և այսպէս թէ կարուա-
ժատները և թէ գիւղացիք երկրա-
գործները մեծ նեղութեան մէջ են
ընկել: Կարուածատները դժուարա-
նում են իրանց կարուածների գրա-
ւականով վերցրած պարտքերի տո-
կախը Հատուցանել, իսկ երկրագործ-
ները—հարկերը Հատուցանելու հա-
մար ստիպուած են իրանց բոլոր հացը
ծախել աժան գնով, այնպէս որ սը-
նունդի համար էլ պաշար չեն պա-
հում: Այս դրութիւնը թիւնեացիներ-
ը համար ելեմտից պ. նախարարը
կարգադրել է, որ պետական բանկը
անմիջապէս և մասնաւոր բանկերը
պետական բանկի տուած միջոցնե-
րով փոխարինութիւն տան հացա-
տէրերին 5 և 6 տոկոսիցով, զեղ-
ջիւով նոցա սօր-մուհականերով 9
ամիս ժամանակով Այս փոխարինու-
թիւնը աւելի նպատակաւորմար ա-
ն իւր համար պ. նախարարը ար-
ուածարկում է բանկերին ինչպէս մուր-
հակներով բաց անել հացատէրերի
համար ընթացիկ հաշիւները, որպէս
զի հացատէրերը կարողանան հար-
կաւոր ժամանակ վիցնել բանկից
փոխարինարը իրանց հարկաւոր
դրամը և Հատուցանել պարտքը
կամ նորա մի մասը, երբ միջոց ու-
նենան: Առաջարկում է հացահա-
տիկների գրաւականով տալ ոչ պա-
կաս քան 50 քովոտ տեղական գը-
ներէ:

ՆՈՒՄՈՐԻՑ ԽՄԲՈՒՐԻՆ
Պ. Խմբագիր.

Պատուական «Արձագանքի» № 90-ի
մէջ Ա. Ս. ստորագրութեամբ յօդուածի
մէջ լեռնա լուր՝ առաջիկայ հայ թատե-
րական ներկայացմանց խմբագրական ժո-
ղովին մասնակցելուս մասին սխալ է:
Փողոցում պատահամբ խոսակցութիւն
եղաւ այդ մասին և ես, ի նկատի ունե-
լով իմ դեղագուշակը, ալետեղ եւեթ, և
լետոյ տաւանմալէս դիմելով պ. պ. Ա.
մարկանեանցին և Լիսեցեանին, միան-
գամայն հրաժարուեցայ և այժմ ևս նշմը
պնդում եմ, ցաւ է սիրտ.
Ընդունեցէք և պնդեմ:
Յա՛ւէ. Լա՛ւոյնէն:

Օգոստոսի 7 1893 թ.
Թիֆլիզի.

* * *
ՄՈՒՄՈՐԻՑԻՆԵՂ գրում են «Նոր-Կա-
րին»,—Յուլիս 29-ին, երկարատեւ և ծանր
հիւանդութիւնից լետոյ, այստեղ վախճա-

նուեց Գեորգ Բրիտտ. Մեկիւր Զահնապա-
րեանը իւր 62 ամեայ հասակում. Հանգու-
րեան ճեմարանում իւր ուսման ընթացքը
ապրտելուց լետոյ, մտնում է արքունի
ճառարութեան մէջ. Հանգուցեալը Դեր
բէնդի խախի մտից արձակուելուց լետոյ,
նախ տորնի առևտրով է պարապում և
լետոյ այգեգործութեամբ և գինեգործու-
թեամբ. Հանգուցեալը որպէս խնթօթ և
հեռատես մարդ, մի քանի տարի առաջ,
հետեւալ կտակն է արել և բերանացի
պատուիրել է իւր ամուսնուն, որ կատա-
րուի 1000 ուրբի: 2, Գեորգեան ճե-
մարանին 1000 ուրբի: 3, Թիֆլիզի Դեր-
սիսեան դպրանոցին 2000 ուրբի: 4,
Դերբէնդի հայաղբարտներին 500 ուրբի:
5, Դերբէնդի եկեղեցուն 500 ուրբի:
Բացի սրանց, իւր ամուսնուն բերանացի
անգնել է, որ իւր կողմիցն էլ աւելա-
ցնի մի որևէ գումար՝ Աստուածահաճոյ
ազգայն հաստատութիւնների օգտին և
յաղգիկի տիկինը յոյս ունի, որ իւր
ամուսնու անուը կ'անմահացնի մեր ա-
մենից կարտո հաստատութիւնների նը-
ւէրներ շնորհելով Հանգուցեալի մօտ
լիտվում են Դերբէն Ե-ի եփքեմ և Յով-
հանէս կաթողիկոսներից ստացած կոն-
գրանքը, յանձնարարական թղթեր և
գարխ նշանաւոր անմեղից նամակներ,
որոնք մեծ մասամբ իւր հօրեցն է
ստացած եղել: Սկսանաւոր մի կար-
ճառատ ճառով արժ. Կարապետ քահ-
նայեանը Հանգուցեալի ալուսն մի-
թարանց յայտնելուց լետոյ, ասաց, թէ
լաւ կըլինի, որ այդ թղթերը տիկինը
յանմեղ վեհափառ Հայրապետին որպէս
զի՝ դարխ նշանաւոր անցքերի վերաբե-
րալ պատմութեան որպէս իւրի, չկոր-
չէին, և յաղգիկ տիկինը ի լուր անե-
նցուն յայտնեց, որ սուրբ Եջմիածնին
հասնելի 1 հազար ուրբու հետ և այդ
թղթերը կ'ուղարկել վեհ. Կաթողիկոսին:
Հանգուս և խաղաղութիւն եւեթ մաղ-
թում հանգուցեալի հոգուն:

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԹԱՏՐՈՒՆ
—

Աւելորդ է կարծեմ մի քանի
Համառօտ տեղեկութիւններով հայ
թատրոնաւոր Հասարակութեան ծա-
նոթացնել այն անձինքները հետ,
որոնց մասին բանակցութիւններ տե-
ղեւ են ունեցել պ. Մնակեանի և
թէ ասոր. մասնաժողովը պատուաբա-
նալանքներ միջև, և որոնք պ.
Պոլսի բեմերը վրայ գրաւած են պատ-
կառելի տեղ:

1) Օր. Վալդիւրէ Գեֆէնէն. բնու-
թիւնից օժտուած է օրիորդը այն-
պիսի շնորհքներով, որոնց միջոցաւ
կարողացաւ նա կարճ միջոցում ա-

ռաջնակարգ տեղ բռնել իւր ընկեր-
ների մէջ: Այդ վերին աստիճանի ըն-
դունակ օրիորդը միացնում է իւր
նուրը, գեղագիտական ճաշակի,
գարգաջման, մաքուր, մետաղի նման
հնչուն ձայնի, ընտիր մշակուած,
կոկուած արտասանութեան հետ հա-
շէն: Եւ մի քանի եւրոպական լեզու-
ների հմտութիւնը: Օրիորդի գեղեցի-
կութիւն ևս (բեմի համար մի մեծ
առաւելութիւն) կատարելապէս հա-
մապատասխան է իւր ներքին ար-
ժանաւորութիւններին: Նա վերին
աստիճանի համակրելի է:

2) Օր. Մալի Գեֆէնէն. մի բոլոր-
ովին նոր օրինակ երևոյթ է մեզա-
նում այս տաղանդաւոր և շնորհալի
նորընծայ դերասանուհին: Բնութիւ-
նը շատաւն է սրան առատօրէն ա-
մեն ինչ. չնայելով այն կարճ միջո-
ցին որ նա երևեցաւ, իւր տաղան-
դով այնպիսի յառաջակութիւն
գործեց՝ որ շատերին անհաւատալի
կը թուէ: Տեսնողները կարող են
վկայել թէ նա ոչ թէ մի նորընծայ
ալ տալերների փորձաւորութիւնը իւր
վրայ կրող մի դերասանուհի է:

Փարիզի կոնսերվատորիայի ուսու-
ցիչներից Տերուին Mr. Talbert տես-
նելով օրիորդի արտակարգ տաղանդը
և ընդունակութիւնները խորհուրդ
էր տուել նրան գնալ Փարիզ և
մտնել Comédie-Française: Օրիոր-
դը չնայելով իւր 16 տարիներին,
բացի ընտիր մարտիկ լեզուից ազատ
խօսում է՝ թուրքերէն, լուսաբէն,
սպաներէն, անգլիերէն և ֆրանսե-
րէն:

3) Պ. Յ. Ալեքսանդր. Պ. Մնա-
կեանի Սոմանեան խմբում առաջնա-
կարգ տեղ է բռնում այս տաղան-
դաւոր դերասանը. Հակառակորդի
դրերում նա անմասն է: Այն ուղ-
ղութիւնը, որով նա պատրաստում
է իւր դերերը, կատարելապէս կարող
գոհացնել ընտելանութեան սիրա-
հարներին: Նա կարճ միջոցում պ.
Պոլսի թատրոնաւոր Հասարակու-
թեան ամենասիրելի և համակրելի
դերասանը դարձաւ. նա որքան տա-
ղանդաւոր դերասան է, նոյնքան
է համակրելի ընկեր, չնայելով իւր
աղտաքներին կրկն է մաքուր և ան-
կեղծ սիրտ: Մի գառն է՝ դայիկ
մորթով:

Աւելորդ ենք համարում խօսել
Թիֆլիզի թատրոնաւորների բոլոր
շրջաններին քաջ լայնի տաղան-
դաւոր Մնակեանի մասին, քանի որ
նրա պատճառած հաճուքը դեռ ոչ
մէկի յիշողութիւնից ջնջուած չէ:

Թշնամական ոյժ, նոր եթէ նա սկսի
հակառակել այդ ուժին, կը ջնջուի աշ-
խարհիս երեսից: Բարտեղի կանգնած
էր գաւառապետի առաջ, ինչպէս եր-
բման ձտայնմէջի՝ կուճքը չառաջ,
ձեռները վար թողաց և շունչը պա-
հաւ: Այդտեղ մի քանի ականդր կա-
լին, պատերազմն ու պատերազմա-
կան կարգապահութիւնը նրա առաջ
կանգնեցին կենդանացած: Սպաները
նայում էին նրան ոսկէ pinse nez-
ների միջից գոռոգարար և ար-
համարհանքով, որպէս արժան է
պրտական սպային նայել մի հա-
սարակ զինուորի և ինչ զիւրացու
վրայ: Բարտեղի անշարժ կանգնած
էր, իսկ գաւառապետը մի քան էր
ասում նրան հրամանի ձեռով. Նա
չէր խնդրում, չէր համոզում, այլ
միայն հրամայում և սպառնում էր:
Իբրիւնում մեռել էր մի պատգամաւոր,
նոր ընտրութիւն էր նշանակուած:
—Դու, պրոնական անասուն, փոր-
ձիւր միայն ձայն տալու պան Եան-
սեանկու համար, փորձիւր միայն:
Բոլոր սպաների յօժքերը կ'ուտե-
ցան և խոժոռուցան սպանալի
կերպով: Մէկը, գլխալի ծալրը կը-
ծեցով, կրկնեց գաւառապետից լետոյ.
«Փորձիւր»: Իսկ լաղթող Բարտեղի
ողին բոլորովին մեռաւ: Երբ նա լը-
սեց ցանկալի «գուրս կորիւր» հրա-
մանը, մի կ'առաջնան արու դէպի
ձախ, դուռն եկաւ և ազատ շունչ
քաշեց: Նրան հրամայեցին ձայն տա-
լու վերին կրկնալի պան ձուլեղրի
համար: Այդ հրամանի մասին նա

չէր էլ մտածում, բայց ազատ շունչ
էր քաշում, որովհետեւ գնում էր
Պարզեցողութեան, որովհետեւ հնձի
ժամանակ կարող էր տանը լինել,
որովհետեւ Պարզ խոտացել էր վճա-
րելու իւտին: Բարտեղի դուռն ե-
կաւ քաղաքից և գրաւուց արտերի
ընդարձակ տեսքով, ուր հասնում
էին հացահատիկները: Նրանք հա-
կերը միմեանց էին զիւրացում և աղ-
մկում զիւրացում ակա՛նջին զիւրեղան
աղմուկով: Բարտեղի դեռ ևս թող
էր, բայց արեւը նրան տաքացրեց:
«Եհ, սիրուն է աշխարհիս երեսին»,—
մտածեց տանջուած զինուորը:

Մինչև Պարզեցողութեան քիչ էր
մնացել:

Ընտրութիւն, ընտրութիւն: Տիկին
Մարիա Եսթեանկու գլուխը լիքն է
ընտրական խնդիրներով, նա ուրիշ
բանի մասին մտածել ու թօսել ան-
գամ չէ կարողանում:
—Դուք երեւի քաղաքապետ եք,
—ասում է նրան հարեան կայուա-
ժատերը և օձի նման ծծելով համ-
բուրում է նրա փոքրիկ ձեռքը, իսկ
մեծ քաղաքապետը կարմրում է բա-
լու նման և պատասխանում է իւր
հրաշալի ժպիտով.
—Օ՛ մենք գործում ենք, ինչ-
պէս կարող ենք:
Պան Իւլիֆը և հարկէ պատգա-
մաւոր կը դառնայ,—համոզուած ա-
սում է հարեանը: Մեծ քաղաքա-
պետը պատասխանում է.

—Ես այդ շատ կը ցանկանայիմ,
բայց խնդիրը իւրեքի մասին չէ,—
այստեղ աւելի նշանաւոր մակարե-
րութիւններ կան (տիկին Մարիան
կրկին կարմրում է չափազանց ան-
քաղաքապետաբար):
—Կատարալ Բիսմարկ, Սատուած
վկայ,—գոչում է Տերուին աղմու-
կանը և կրկին համոզում է փոք-
րիկ ձեռքը, իսկ այդ սիրում է մի
բան ասիլ ընտրական պատրաստու-
թեան մասին:

Ինչպէս աղմուկանը իւր վրան
է աւելում ներքին կրկնում և Մի-
կերովն (վերին կրկնում) արդէն
կարծում է. նրան տիրացել է պան
ձուլեղրը, իսկ տիկին Մարիան
պէտք է քաղաքապէս զբաղուի Պարզ-
ընտրութեամբ: Նրա գլուխն արվում
է, երբ իշուած է իւր ստանձնած
գերի նշանակութիւնը: Եւ լիքալի,
նա ժամանակ չէ կորցնում: Ամենայն
օր կարելի է նրան տեսնել զիւրի
փողոցներում. մի ձեռքով վրէ
բարձրացնում շրջապատը, միւս
ձեռքով հովանոցը, իսկ շրջապատի
տակիցը երևում են փոքրիկ ոտիկ-
ները, որ շարունակ փոփոխվում են—
նոյնպէս մեծամեծ քաղաքական նը-
պատականի համար: Նա մտնում է
ամեն մի խրճիթ, բոլոր մարդկանց,
որ զբաղուած են գործով, ասում է.
«Սատուած կարողութիւն տալ»: Նա
այցելում է Հիւանդներին, իւր կողմն
է ձգում բնակիչներին, օգնում է
ուր որ կարող է: Նա ալը կ'անէր և
առանց քաղաքապետութեան, որով-

հետեւ նրա սիրտը բարի է, բայց
քաղաքապետութեան պատճառով ա-
ւելի ևս է աշխատում: Ինչ չէր ա-
նիլ նա ի սէր այդ քաղաքականու-
թեան. նա չէ փտահաւում խոտո-
վանելու ամուսնուն թէ ինչքան է
ցանկուն ամուսնուն գնալ և ներկայ լինել
զիւրական ժողովին. նա իւր գլխով
մինչև իսկ կազմել է ծրագիրը այն
ճառի, որ պէտք է արտասանել ժո-
ղովում: Ինչ ճառ, ճշմարիտ է տի-
կին Մարիան չէր մտահաւալ ալը
ճառն սրտասանելու, բայց եթէ որ
արտասանէր, մեծ ազդեցութիւն կը
գործէր:

և արձանագրուած իւր ժամանակին տեղական բոլոր թերթերի էջերում: Զուտանք որ թատր. պատ. մասնաժողովը լինելով ընտրի ուղիներն առաջինով թատերաշրջանում պիտի ծանայ: Հայ հասարակութեան վայելել տալու, որով՝ անչափ բաւականութիւն պիտի ստանայ ամեն մի ճշմարիտ համակրողի:

Թատերաւաճ:

ՆՈՐ-ՆՍՈՒՋԵՐԻՆԻ ՔՈՆՍՏԱՆՔԻՆԻ ԿԵՆՏՐՈՆ

Վեհափառ Կաթողիկոսի Բարձրագոյն հաստատութեան առթիւ, ինչպէս չափանի է հայոց լրագրողները, ամեն տեղ, ուր կան քիչ թէ շատ հայեր, հանդիսաւոր պատարագներ են մատուցուել, գոհացողական մարդիկ են խորապարտուել, պատշաճաւոր քարոզներ խօսուել:

Ամբողջ ազգը տարիքի աւելի անհամբեր օրովով սպասում էր այդ աւետարան լուրը լսելու և իւր անձկալի չարիքները հայրապետական նուիրական գահի վրայ բացած տեսնելու. ուստի և շատ բնական է, որ երբ հեռագիրը կաշմակի աղաղակներ հասցրեց այդ բերկրալի լուրը աշխարհիս ամեն կողմը, հայ ժողովուրդը ևս գուհաբազում դիմեց դէպի Աստուծոյ տաճարը իւր լիարեան և ջերմագին գոհունակութիւնն ու շնորհակալութիւնը մատուցանելու և ջերմանալով աղօթքներով երբեք անքաղաւ առ Ամենաբարձրաւոր ասլ որդիածնութեան համար, որին արժանացան իրանք արժանեղոր հայրապետի հաստատութեամբ:

Սակայն, որպէս չափանի է արդէն «Արձանագրութիւն» ընթերցողներին, ազգային այդ պանծալի օրը Նոր-Նախիջևանի հայերի համար անցաւ միանգամայն անշուք, անգոյն և անխնայելի. Նախիջևանաբնակ հայերը, հակառակ իրանց ցանկութեան, վարդապետ ընդհանուր ազգի ցնծութեան աղաղակին միակամանկ և իրանց ուրախագիտ ձայնը և ալիներէ գլալի, որ հայրապետական գահի վրայից անուած է վերջապէս սրբոյ բողոք:

Թող չկարծէ ազնիւ ընթերցողը, մա Նախիջևանի հայերը այնքան բոլորացել ու քաղաքի, անբնակ խորթացել ու օտարացել են ազգային եկեղեցուց, որ այսօր ընդհանուր ազգային մեծ ընթերցողութիւնից անցաւ անմասն մնալու, որպէս թէ ազգի հարազատ որդիք չլինէին նոքա, ամենին ոչ մեզ շատ լաւ յայտնի է, որ Նախիջևանցիք են ոչ պակաս անհամբերութեամբ սպասում էին այդ անձկալի օրուան, նոքա ևս ամեն օր նորաւոր տեղեկութիւններ էին սպասում այդ մասին, հարց ու փորձ էին անում, բերբերում էին ազգային և օտար լրագրողները, որ գտնեն այն ոսկեւոր տողերը,

և ի վերջոյ յուսակաւոր բացառանքում էին. զարմեալ ոչինչ չկա, մինչև երբ պետք է սպասել արդեօք...
Եւ ահա Քիշնեւից ստացուած է աւետարան հեռագիրը, որի զուգորթեան մասին գիտեն հայը նախանգամ, երկու անգամներ և մի քանի պատահական անձինք. մի օր անցած մար եկեղեցում, որպէս և միւս եկեղեցիներում՝ «տուփի» փութիկ պատարագ է մատուցուած հինգ տարե ժամաւորներ ներկայութեամբ, առանց երգեցիկ խմբի, առանց պատշաճաւոր հանդիսի և վաղեղութեան և ժամը 9-ին ամեն ինչ վերջանում է...

Նոյն օր, ի հարկէ, ամբողջ քաղաքում թէ խառնութեամբ, թէ ակնբանտում խօսակցութեան առաւելան ստացուած հեռագիրն է, որ անհուն ուրախութիւն էր պատճառել ամենքին. սակայն միւս կողմից ամենքը սատիկ ցաւում են, որ անկախութեան մէջ լինելով՝ չեն հասնի պատարագին. մէկը տաւած է՝ «միթէ կարելի չէր տեղական լրագրում չափաբարձութիւն տպել, որ այս ինչ առթիւ հանդիսաւոր պատարագ է նշանակուած, որ ամենքս էլ իմանայինք»։ միւսը նկատում է՝ «ինչ կար աղապէս շտապելու, թող կիրական չեղածէին», երրորդը հեղծօրէն աւելացնում է՝ «ինչեւ պիտի յետաձգէին, մեր քահանայները լաւ գիտեն հանդիսաւոր ժամասացութեան տեղն ու ժամանակը»։ չորրորդը մէջ է մտնում, թէ՝ «երևի այսօր էր շահաւէտ ծիսակատարութիւն են ունեցել կամ պակսի կամ նընդեալ, կամ կուտէ» և այլն:

Ահա ինչ էր խօսում Նախիջևանի ժողովուրդը արդար վարդապետը գրողուած ազգային անուշիկ և անպատեհ կարգադրութեան առթիւ. եւ միանգամայն օրինաւոր և արդարացի ենք համարում ժողովուրդի այս ակամայ բողոքն ու գանգատը:

Ընդհանրապէս պէտք է նկատել, որ Նախիջևանի քահանայները մեծագոյն մասն համար քահանայական պաշտօնը մի ձեւաւորում և արդիւնաւոր քեփալ է, որ չարաքաղութիւն է տալիս ջնջանալ հրեւեռն և արեւ. բրտիքը չթափանչանալու համեմատաբար մի բարեկեցիկ վիճակի, որին այլ աստարիքում հազիւ թէ հասնէին. Խօսքս եղակի բացատրութիւններ մասին է: Մեր քահանայների նիւթական համեմատական բարեկեցիկ վիճակը կարող է միայն ուրախութիւն պատճառել մեզ, որովհետեւ դա նշանակում է, որ ժողովուրդը գիտէ իւր բարոյական պարտականութիւնը դէպի իւր հոգեւոր հայրը և կամենում է պատշաճաւոր բարեկեցութեան մէջ տեսնել նորան, որպէս զի և սա ազատ լինելով անկախորդ հացի խնդրի վրայ մտածելուց, կարողանայ հանգիստ սրտով նուիրել իւր սուրբ պաշտօնին և դո՛ւն իւր ուղղակի պարտականութիւնների վերաբերմամբ գանցաւոր չհանդիսանալ:

Ժողովուրդը իւր քահանայներից պահանջում է՝ չափաւորել իւրենց աչքի ընկնող ընդարձակութիւնը և մի փոքր պակաս հրապարակել արձանագրութեան կոչման և ատրիանի վաղել անաղարտ բարք ու վարք ունենալ, օրինապէս և աւանդապէս լինել և, որ գլխաւոր է, որդրածութեան ու անկեղծարութեան կենդանի բարոյ լինել և քրիստոնէական առաքելութեան ու հեղութեան բարի օրինակ հանդիսանալ: Բայց մենք ինչ ենք տեսնում:

Ահա օտարութեան մէջ հայուած՝ եղած մի պահպանուած հայ երիտասարդ, որ մտածողութեամբ լինելով է հայաշատ Նախիջևանի լայնալի փողոցներում և չլինելու օր դիմէ: Բարի մարդիկ խորհուրդ են տալիս նրան դիմել «Եկեղեցի» հոգաբարձութեան վարչութեանը: Վերջապէս պահուրաւոր իւր գորդողուն քայլերն ուղղում է «Հոգեւոր կառավարութիւն» որ ներկայացնող «Եկեղ. հոգաբ.» հ. նախագահին... հազիւ վերջացում է հեղ երիտասարդը իւր անաղարտ խրինխրել և ահա հ. նախագահը փոխանակ միւլիթարեւո իւր օտարական որդուն և ըստ կարեաց ամբերու նորա ցաւերը, որոտընդոտ շանթեր է արձակում առանց այն էլ շանթահար երիտասարդի գլխին և ձեռնառնալ արձակում նորան անգամ «այդ մեր գործը չէ, որտեղէն կ'ուղեւ գտե՛ք»:

Ահա մի ուրիշ դէպք, որի նմանը հազիւ լսած լինիք, աղիւն ընթերցողը... Ճշմարիտ կարող է մի երիտասարդ ուսուցիչ մի անգամ պատահաբար կանխում է եկեղեցում պ. բարաբաղլիին դիմած և կեղծուած աւագ եղեց նկատում է այդ և աչքերին չէ հաւատում. ինչպէս, այսր ինչպէս կարելի է, որ մի ուսուցիչ, այն էլ ծխական զարդիկ ուսուցիչ չարագործութիւն ունենայ պատուաւոր մարդկարգում կանգնել... և ահա եկեղեցուց քաղաքացու պաշտօնեան խափա պատուաւոր է չաչնիկ այդ «քրքրեալ» ուսուցչին, որ ըստ իւր տեղը ճանչնալ ու մեծ մարդոց դիմացը չկանգնի, որովհետեւ այդ լրուութիւն է» (sic!)... Եւ այսպիսի օրի նախկին հարկերները...

Այս, մեր քահանայները երբեմն այնպիսի անհեթեթ և անհաւատալի բաներ են անում, որ ճշմարիտ լսողի կամ տեսնողի մաքրել փշաքաղում են. օրինակ՝ այս ու այն ծիսակատարական համար այնպիսի ամօթալի և օտար սակարկութեան մէջ են մտնում, որ բարեկեցիկ մարդը շուրջակայում անգամ թող չի տալ իրան անեղութիւն...

Ժողովուրդը ի հարկէ կողք չէ, տեսնում է այս բոլորը և ոչ միայն այս, այլ աւելի զարդեր բաներ. նա սկսում է բողոքովն ուրիշ աչքով նայել իւր հոգեւոր հայրերի վերայ և այս ու այն միջոցներով աշխատում է ցոյց տալ իւր դժգոհութիւնը և անբարեհաճութիւնը և այսպէս, ի հարկէ, անխնայելի կերպով քահանայներ:

Ինչ է ժողովուրդը մէջ փոքր առ փոքր բացում է այն անտեսանելի, սակայն մեծազանգ խորամտութիւն, որ ապա միանգամայն անկարելի է կացուցանում ամենալայն համեմաշին և արդիւնաւէտ գործակցութիւն:

Մենք այստեղ ակամայ չլնում ենք այն օտարական լարում չարաբերութիւնը (բարութ է անել ատելութիւնը), որ անցալ տարի տրուած էր Մոսկուայի հայ վարդապետութեան նշանաւոր մասի և նոյնտեղի քահանայների մէջ. բանը այն տեղ էր հասել, որ երբ նոյն քահանայները Զատիկի տնօրէնէք էլին ման գալիս, քանի՜ քանի՜ ընտանիքներ իրենց դուկերը չէին բաց արել նոցա առաջ... Որպիսի նախատիք:

Յիշէ՛ք Ռադաշինսկի:

Յուլիսի 30, 1893 թ.

Ն. Նախիջևան:

ՎՐԱՅ ՄԻ ՆՈՐ ՀՐԵՏԱՐԱԳՈՒԹԻՒՆ

«Պարալիտութիւն» Վեհափառութիւնը մէջ կարգում ենք հետեւեալը. 1893 թուի յուլիսի 21-ին թող է տուած պետական խորհրդական Նիկոլայ Վիսարիանովից Գոգոբրիճէին հրատարակել թիֆլիզ քաղաքում գրաքննական հսկողութեան ներքոյ, խմբագրութեամբ երգեւոր Հաւատարմատար Սեփրանդի Մեքիմովիչ ձիւնիայի վրացերէն մի ամսագիր «Մօմաթէ» (Համբաւաբեր) անունով հետեւեալ ծրագրի համեմատ.

1. Գեղեցիկ դրականութիւն—ինքնուրոյն և թարգմանական առօրեան լինելու և օտար լեզուներէ՝ վկայեր, բովանդակ, վկայիներ, բանաստեղծութիւններ, յօդներ և ժողովրդական գրականութեան արտագրութիւններ:

2. Պատմութիւն, աշխարհագրութիւն, հնախոսութիւն, երկերի մարդկանց կենսագրութիւն, քաղաքային տնտեսութիւն, իրաւագիտութիւն:

3. Գիւղատնտեսութեան վերաբերեալ յօդուածներ և թղթակցութիւններ:

4. Վերտիկալ և մատենագիտութիւն վրացերէն, ռուսաց և օտար գրականութեան վրասեական գրուածքներ:

5. Քրոնիկան՝ նորութիւններ ներքին և արտասահմանի կենսաբոյ:

6. Զանազան:

7. Յատարարութիւններ: Հանդէսը լոյս կ'տեսնէ ամէն ամիս:

Տարեկան բաժանորդագինը 10 ռ.

է, կէս տարուայ 6 ռ. և երեք ամսուանը 4 ռուբլի:

ՀՈՒՆՎԱԿԻՒ ԶՆՆԱԳՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՐԴԱԳՈՒԹԻՒՆ

Հուլիսէրը ի հնուց եղել է անուանի, այժմ ևս իւր հռչակը ունի, որովհետեւ արտահանում է իւր առատաբեր աղիւնները պատուական բնական գինի, որ հետզհետեւ առաջնակարգ տեղ է զբաղում. սորա հետ միասին և՛ արտահանում է լաւ մաճառականական արտահանութեան այդ երկու ճիւղերը և թէ վարձական իրրեւ կենդրոնատեղի լինին էլ Հուլիսէրի ճանապարհային հեղտ և խորամտութեամբ հարգողակցութիւնն անհրաժեշտ են համարում: Միայն ցաւալի է տեսլ, որ այս կողմանէ Հուլիսէրը շատ թշուառ է: Ընդհանուր ընկերական ուժով գործելու ձգտումը դեռ շուրջակայներին անմատչելի է. սոյն անտարբերութեան մէջ են և Հուլիսէրի կարողութիւնն ունեցող անձինք, որոնք կարծում են, թէ այդ ձեռնարկութիւնն իրանց նիւթականապէս կը վնասէ: Ներկայ դրութեամբ ճանապարհային հարգողակցութիւնը մի քանի բողոքալիւր չարչի անձնաւորութեանց ձեռքին է. էլ թիւնի ու թիւնի, էլ Սմբատ ու Մամաթ ասէք, որ իրանց զիլիթաններով իրանց շահատուկութիւնները չանեն. առանց որոշեալ մշտական գնի—անխիղճ կերպով կողոպտելով զընացողներին, մանաւանդ նոր մարդը և այն էլ նրանց, որոնց համար մի բոլոր լսող ընկերներ թաղել պատահել է, և միշտ էլ լինում է, որ մէկ գնացողից ուժմուն կուգէ ևս անալ, իսկ միւս անձանց թաղելուց երեք ուրիշ: Մեծ գնի և թէ պահանջի համեմատ էլ եթէ զիլիթանները չարմարուր լինին, գոնեա մարդ այդ դէպքի հետ փոքր ի շատէ կը հաշտուի. բայց ինչ առաւ, որ բողոքիին այլ էլ անհաշտ մարդուն մտնում են մի նեղ գերեզմանի վրայ, ուստի որ իւր կողմը, մէջքը և գլուխը է ջարդուած-իշուած, այնպէս որ ամբ համարը մի քանի օր հարկի է կարողանում Ֆիլիքսայից կազդուրուել: Բաւական չէ, որ զիլիթանները անպիտան են, մի ցաւն էլ այն է, որ զրանց կառավարչները, վարձի ապահովութիւնը, փախալեալ որոշեալ թուով մարդիկ վերցնելու, համարեն թէ երկպառակ:

Թուով ճանապարհորդներ են ընդունում և դրանով, ստիպում են ընդունալ թիֆլիզի խնդրելու. խօսքս ինչ ներկարացնեմ, դրա իսկապէս աստիճան է: Սորա պակասը լրացնում են և իջնանները թէ Մարնեւում (Մարտան), և թէ Հուլիսէրում. առաջինում նստելու անգամ տեղ չկայ. մտնում են խառնութիւն, նկատում են անտանելի կեղտ. չկայ ոտները և փոքր ի շատէ լաւ խմելիք, խմում են Սլիվի խաշու ջուրը, դողը քնդ լեկեր է գաւառում, իսկ չես խմում, լեկուր պապալում է: Հուլիսէրում ևս անտանելի է. չկայ մի փոքր ի շատէ մաքուր և լաւ խմելու սեփականութիւն: Իսկ մարդկային պարտաւորութիւններն էլ խօսք չկայ, նոքա անթիւ բաժնիքներ վրաւում են բողոքողներին շրթերի վրայ: Իմ անսովոր անցողականութիւն: Իսկ խառնութեանը էլ կեղծութեամբ և զարշառուողներն էլ կեղծութեամբ չափ և սահման չկայ. շատ առաքիւններ երկպառակ գիտի են վաճառում: Ահա այն բողոքողները խառնութիւնները, որոնք Հուլիսէրի ճանապարհով գնացողներին ձն վիճակուած, այսպիսի գրութիւնը, նիւթական կողմից անգամ դատելով, միանգամայն պատուաբեր չէ: Հուլիսէրաց համար. ուստի շատ լաւ կը լինի, որ նոյն իսկ Հուլիսէրի հասարակութիւնը հասարակական հաշուով կանոնաւոր զիլիթաններ չեն, որոշեալ գնով իւրաքանչիւր անցողի համար, ինչպէս կարող է կապուել տալ, որից անուշաճ օգուտը հասարակութիւնը կարող է իւր հասարակական հաստատութիւնների վրայ ձախել, որոնցից առաջինն է ուսումնարարը. եթէ վերջինս դուրս ինքը կարողանայ այս միջոցը, անհայտ ուրիշների միջամտութեան, ձեռնարկել, աւել ժամանակ աւելի գովելի է: Հակառակ դէպքում, եթէ դրանք ձեռնամուկ չեղան, շատ լաւ կը լինի, որ մի քանի ունեւոր անձինք ընկերութիւն կազմեն և կանոնաւոր ճանապարհային կառքեր պահեն չափաւոր գնով, ինչպէս որ կան թէլաւի և Սիւնիի մէջ: Օգուտը անեկրպելի է. մնում է միայն վստահութիւն ունենալ. նիւթական օգուտի հետ միասին, միւս կողմից էլ, ինչքան ճանապարհորդները իրապատեհ ներկայ ճանապարհային քաղցիւնը շահատուկութիւնները: Կառքերի կանոնաւոր հարգողակցութեամբ:

վազում է միւսի մօտ և իւրաքանչեւ իւր հարկերը անգամ վրա տալուց հետո, որ «Իւրեան անպատճառ կ'ընտրուի»: Իսկապէս նա պատուաւոր չէ և միայն փառալիքով լինելից դրուած չէ որ կամենում է պատգամաւորի տիկին լինել: Նրա մատաղ խելքում խոր արմատ է ձգել այն միտքը, որ իրան և իւր ամուսնուն վիճակուած է մի մեծ գործ կատարել: Նրա սիրտն անկեղծ ուժեղ է տրոհում ինչպէս պատկազրութեան ժամանակ, և ուղարկութիւնը պայծառացնում է նրա սիրտն դէմքը: Զարկուրէն անցնելով հիւրերի միջից, նա մտնում է ամուսնուն և երես տուած երեխան ի նման շշմում նրա ականջին, «պարոն պատգամաւոր»: Նա լայնում է և երկրքեան էլ անսահման երջանիկ են:

Երկրքեան էլ կամենում են համբուրուել, բայց այդ չէ կարելի հիւրերի առաջ: Սկսում են նրանք ամեն վայելեան պատուհանից դուրս են նշում, որովհետեւ ինչպիսի շատ հետաքրքրական է: Միտնող պատգամաւորը լինելից էր և գերմանացիք առաջին անգամն է, որ այդ շրջանում իրանց թիկնածուն են ներկայացնում: Սկսեալ է, որ յաղթական պատերազմը նրանց արիւն-թիւն է ներշնչել, բայց հէց այդ պատգամաւոր էլ պան Եւսթինիւս հիւրերը աւելի են ցանկանում, որ իրանց թիկնածուն ընտրուի: Զաւոր առաջ արտասանում են հայրենա-

սիրական ձառեր, որ չափազանց ալիքնում են երկտասարդ տանիքները սիրտը. նա այդ բաներին սովոր չէ: Ժամանակ առ ամանակ նրան տիրում է երկրպիւ. ինչ կը լինի, եթէ ձայնը կամարելիս մի կեղծիք տեղի ունենայ, բայց սանքը թէ լանձնաժողովի մէջ միայն գերմանացիք չեն. աւելի հասակաւոր են փորձաւոր մարդիկ հանդում են քաղաքի խելքը թէ ինչպէս են ձայնները համարում: Նա այդ լսել է հարկեր անգամ, բայց էլ կամենում է լսել հարկեր և մէկ երրորդ անգամ. նա չէ որ խնդրի այն է, թէ տեղական հասարակութիւնը պարզապէս անտուգանք է իր անհաշտութեան արեւոք իւր պաշտպան թէ թշնամի ներկայացուցիչը:

Սյու ամենը շուտով կը փնտրի, որովհետեւ ճանապարհի վրայ շուտով երեւցաւ փոշու մի օղակ. «Քահանան գալիս է, քահանան գալիս է»—կրկնում է հիւրերը: Զանախիւրդ գոհնախիւրդում է: Հանդիսականները ամենքի վրայ նկատելի է լուսմուռը: Նրանք լաղթութեան վրայ փոստհան, բայց անամենայն վերջին վայրկեանը նրանց սիրտը աւելի արագ լեւել է ստիպում: Բայց այդ կողմը քահանան չէ: Դա գործակալատարն է, որ ձեռք բաղադրելը վերադառնում է: Վարկի է նա մի բան դիտել: Նա ձին կապում է և վազում է դէպի տուն: Զանախիւրդ հիւրերի գլուխն անցած՝ դուրս են գալիս դուռը:

—Ուրեքից լուր կ'ալ: Կայ, Պան

Եւսթինիւս ընտրուած է: Ինչ, մօտիկ արեւ: Հաստատ գիտենք: Ընտրութեան իւրը լայնաբարձում է: Հայրուհիներն անձրեկ պէս թափում են գործակալատարի գլխին, նա գլխաւոր դէպի վրէ է ձգում:

—Մեր Պանը ընտրուած է: Տանիքիները լնկում է նստարանին և ձեռքը դնում ալիքնուղ կրծքի վրայ:

—Կեցցէ, կեցցէ, — աղաղակում էին դրանք: —Կեցցէ:

Խոհանոցից դուրս են թափվում ձառանքը: Կեցցէ, գերմանացիքը շարուարած են:

—Իսկ ուր է տէր-հայրը, —հարցնում է մէկը:

—Սյու լուր է կ'ալ, —պատասխանում է գործակալատարը: —Զայնքը դեռ բողոք չեն հաշուած...

Չաշի նստեմը, —աղաղակում է պարոն պատգամաւորը:

Ամենք վերադառնում են դահլիճը: Ընտրութեան ժամանակն արեւն այնպէս բուռն չէ: Միայն երկտասարդ տանիքներն չէ կարողանում իւր ուրախութիւնը ցտել և չնայ՝ լուր հիւրերի ներկայութեանը փաթակում է իւր ամուսնու պարանոցին:

Ոչ ոք նորան այդ բանի համար չէ մեղադրում. —ամենքն էլ խիտ լուրուած են:

Դէհ, դեռ կ'արքենք, —ասում է մի հիւրերի հարեանք:

Սյու ժամանակ դուռը հնչում է անխնայելի ձայնը և դահլիճ է մտնում:

Նուր քահանան, իսկ նրա լուսնից պաղպղեօղովի ձեռնուրի Մայելը:

—Նստեցէք խնդրեմ, —կանչում են հանդիսականները, —հարկու ձայների ահագին մեծամասնութիւնով:

Քահանան մի վարկեան լուսն և ապա կարծես ընդհանուր ուրախութեան երեսին խիտ է երկու տուր և կարճ բառ.

—Հուլիսէր... ընտրում է:

Ընդհ

